

Araştırma Makalesi <https://doi.org/10.46868/atdd.69> *Original Article*

Hitit Mektuplarında Kâtiplerin ve Görevlilerin Şahsi Yazışmaları

Gülgüney Masalcı Şahin*

ORCID: 0000-0003-2692-874X

Öz

M.Ö. İkinci binyılda Anadolu’da egemenlik kurmuş olan Hititlere dair bilgilerimizin büyük çoğunluğu başta başkent Hattuša olmak üzere farklı merkezlerden çıkarılan çiviyazılı tabletler yoluyla elde edilmektedir. Bu belgeler arasında Hitit devletine ait mektuplaşmalar bulunmaktadır. Hitit mektuplaşmalarının uluslar arası içerikte olanları, büyük krallıklarla gerçekleşmektedir. Mektupların ülke içindeki başka bölgelerdeki vasal krallara ya da görevlilere gönderilmesi de söz konusudur. Bunlardan özellikle de Ortaköy ve Maşat Höyük’te ortaya çıkarılan tabletler içindeki mektuplar, kraldan görevlilere ya da görevlilerden başka görevlilere yazılmış mektuplardır. Bu mektuplarda dikkati çeken ise bazı mektupların sonunda çift paralel çizgi ile ayrılmış olan tabletin devamına ek mektuplar yazılmış olmasıdır. Bu satırlarda, görevlilerin şahsi yazışmalarına rastlanılmaktadır. Kimi zaman bu yöntemle birden fazla mektubun kaydedildiği, bir kişinin iki farklı kimseye iletisini ulaştırmak istediği ya da farklı kimselerin birbiri ile yazıştığı görülmüştür. Ana mektupta bir düşman meselesi ya da acil bir durum aktarılırken aynı mektupta çoğunlukla konudan bağımsız kaydedilmiş olan bu yazışmalar, kişisel meselelerin nasıl aktarıldığını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, çivi yazılı belgeler, mektup, kâtipler

Gönderme Tarihi: 04/11/2020

Kabul Tarihi:29/12/2020

*Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ggmasalci@gmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ŞAHİN, M.G., ‘Hitit Mektuplarında Kâtiplerin ve Görevlilerin Şahsi Yazışmaları’, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7, S. 4., 2020, s. 2217-2554.

Personal Correspondence of the Scribes and Officials in the Hittite Letters

Gülgüney Masalçı Şahin*

ORCID: 0000-0003-2692-874X

Abstract

Most of our knowledge about the Hittites, who dominated Anatolia in the second millennium BC, can be obtained through cuneiform tablets in Hattuša, the capital city, and other similar places. Among these documents, there are correspondences belonging to the Hittite state. Those which are of international feature were made with the great kingdoms. Letters are also sent to vassal kings or officials in other regions within the country. Especially the letters unearthed in Ortaköy and Maşat Höyük are written from the king to officials or from officials to other officials. What draws attention in these letters is that additional letters are written as the continuation of the tablet separated by double parallel lines at the end of some letters. Sometimes it has been observed that more than one letter was recorded with this method, that one person wanted to deliver his message to two different person, or that different persons were in correspondence with each other. While an enemy issue or an urgent situation was cited in the main letter, these correspondences, which were mostly recorded independently from the subject in the same letter, reveal that personal matters were recorded.

Keywords: Hittites, cuneiform documents, letter, scribes.

Received Date: 04/11/2020

Accepted Date: 29/12/2020

* Assit. Professor, Bilecik Seyh Edebali University Faculty Of Arts And Sciences Department Of History ggmasalci@gmail.com

You can refer to this article as follows:

ŞAHİN, M.G., ‘‘Personal Correspondence of the Scribes and Officials in the Hittite Letters’’, *Academic Journal of History and Idea*, , C. 7, S. 4., 2020, p. 2217-2554.

Личная Переписка Писцов и Официальных лиц в Хеттских Письмах

Резюме

подавляющее большинство наших знаний о хеттах, которые доминировали в Анатолии во втором тысячелетии до нашей эры, получено с помощью клинописных табличек, извлеченных из разных центров, особенно из столицы Хаттуса. Эти документы включают переписку хеттского государства. Письма также отправлялись вассальным королям или официальным лицам в других частях страны. Среди них, особенно письма на табличках, обнаруженных в Ортакёй и Машат Хёюк, - это письма царя официальным лицам и от оф.лиц другим оф.лицам. Что бросается в глаза в этих буквах, так это то, что на продолжении таблички написаны дополнительные буквы, разделенные двойной параллельной линией в конце. В этих строках встречается личная переписка официальных лиц. Иногда так если записано более одного письма, один человек хочет доставить свое сообщение двум разным людям или разные люди переписываются друг с другом. В основном письме указывается проблема или чрезвычайная ситуация, в то время как одна и та же буква в основном записывается независимо от темы. Эта переписка показывает, как передаются личные вопросы.

Ключевые слова: Хетты, клинописи, письма, писцы

Получено: 04/11/2020

Принято: 29/12/2020

Giriş

Günümüzde dünyanın öbür ucuna ileteceğimiz bir mesaj, internet sayesinde saniyeler içinde karşı tarafa ulaşırken, daha 19. yüzyılda kullanılmış iletişim araçlardan biri olan telgrafın bile kısıtlı bilgi iletebildiği bilinmektedir. Bugün artık kaybolmaya yüz tutan mektup geleneğinin ne denli eski olduğu, kadim uygarlıkların yazılı belgeleri arasında yerini almış mektuplar aracılığı ile gözler önüne serilebilmektedir.

Anadolu'da ilk mektuplar, milattan önce ikinci bin yılın ilk çeyreğinde, ilk kez yazının bu topraklara gelişiyile birlikte Asur Ticaret Kolonileri Çağında karşımıza çıkmaktadır. Ardından yine ikinci bin yılda egemenliklerini sürdürmüş olan Hititlere ait yazılı belgeler arasında da mektuplar bulunmaktadır. Başkentleri Hattuşa'dan (Çorum Boğazkale) çıkarılan Hititlere ait çiviyazılı tabletler, halka dair bilgiler açısından oldukça sınırlı olsa da devlet yönetimi çerçevesinde Hititler hakkında pek çok bilgiyi muhafaza eder. Ayrıca yine Türkiye ve Türkiye dışından da arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkarılmış olan belirli sayıda çiviyazılı tablet Hititlerden günümüze kalmıştır¹. Hititlere ait mektup tabletleri de bu merkezler arasından Çorum'da Boğazkale başta olmak üzere Ortaköy'de, Alacahöyük'te, Sivas- Kuşaklı'da, Samsun- Vezirköprü, Oymaağaç'ta, Kırıkkale- Karakeçili, Büklükale'de, Hatay- Tel Açana'da, Mısır- Tel el Amarna'da, Suriye- Meskene'de ve Ras Şamra'da ortaya çıkarılmıştır². Hititler mektuplarının uluslararası içerikte olanları, büyük krallıklara gönderilmiştir. Uluslararası mektuplaşmaların yazı dili Akadca olup Hititçe nadiren kullanılmıştır. Ayrıca kraliyetten başka bölgelerdeki vasal krallara ya da görevlilere gönderilen ya da buralardan gelen Hititçe yazılmış mektuplar da söz konusudur. Bunlar dışında görevlilerin birbirlerine gönderdikleri mektuplar da Hititçe çivi yazılı belgeler arasındadır.

Kraldan taşraya ve diğer merkezlere gönderilen ya da oralardan gelen mektuplar içinde mektubun son sözlerinin ardından iki çizgiyle ayrılan tablet, yeni bir mektup

¹ Bkz. E.Sedat Erkut, "Çiviyazılı Hitit Tabletleri", *Belleten*, C. LXI, Aralık, S.232, Ankara 1997, s. 495-498; Süleyman Özkan, "Türkiye Müzelerinde Korunan Çivi Yazılı Tabletler", *Prof.Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*, Ed. Pınar Pınarcık, Bilcan Gökce, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşğun Kandal, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2017, s. 173-193.

² Hitit mektuplaşmaları için ayrıca bkz. Harry A.Hoffner Jr, *Letters from the Hittite Kingdom*, Atlanta 2009; Güngör Karauğuz, *Hititlerde Haberleşme Diplomatik Muharebat ve Diğer Kil Mektuplar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2019.

yazılarak doldurulmuştur. Çoğunlukla kâtipler ya da görevliler şahsi iletilerini bu satırlarda aktarmışlardır. Yayınlanmış Hitit mektupları arasında kralla ilişkili olarak Zarna-Ziti isimli şahıs'tan krala iletilen³ ek mektup ile kraldan personele⁴ ve kraldan Zuwa⁵ isimli şahsa gönderilen ek mektuplar mevcuttur.

Bu tip mektuplar en çok Maşat Höyük'ten ve Ortaköy'den⁶ çıkarılan mektuplarda kaydedilmekle birlikte Tel Açana'dan⁷, Boğazkale'den⁸ ve Tel el Amarna'dan⁹ mektuplarda da görülmüştür. Bunlara ikinci mektup “second letters (zweitbrief)”¹⁰ ya da ek mektuplar “supplementary letters” denir. Hoffner, bunlar için “piggyback letter” ifadesini kullanmıştır.¹¹ Bu terimi günümüz kullanımıyla “korsan mektup” şeklinde ifade etmek mümkündür. Alp ise, bu mektuplar için ek mektup ifadesini kullanmıştır.¹² Bu satırlarda, görevlilerin şahsi yazışmalarına rastlanılmaktadır. Ana mektubun göndericisi, ikincil mektupların, diğer deyişle ek mektupların göndericisinden daha üst düzeyde bir kimsedir.¹³ Bir tablette bazen ikiden fazla mektup kaydedildiği de gözlenir. Üçüncü mektup, ikinci mektuptaki alıcı ve gönderici dışında farklı kimselerin yazışması ya da aynı kişinin bir başka kişiye gönderisi şeklinde karşımıza çıkar. Kimi zaman da ana mektubu yazan kişinin ikinci bir kişiye aynı tablette iletisini aktardığı gözlemlenir.

Bu yöntemle bir mektuba birden fazla ileti yazılarak kaydedilmiş mektupların büyük çoğunluğu yukarıda da değinildiği gibi Hititçe adı ile Tapigga kentine gelmiştir.

³ KBo 18.54 s. k. 5-6.

⁴ KBo 18.2 a.y. 1'-12' s. k. 1-2.

⁵ Or 90/800 a.y. 1-8

⁶ Aygül Süel, “Ortaköy'ün Hitit Çağındaki Adı, *Belleten* C. LIX, S. 225 Ankara 1995: 272; Ahmet Ünal, *Hittite and Hurrian Cuneiform Tablets from Ortaköy (Çorum), Central Turkey. With Two Excursions on the "Man of the Storm God" and a Full Edition of KBo 23.27*, Simurg, İstanbul 1998.

⁷ ATT 35 7-17.

⁸ Üç kahinden kraliçeye gelen bir mektubun sonunda NU.GİŞ.KIRI₆ ‘dan Tumnī, Tumnā-ziti ve Tuttuwaili'ye yazılmış ek mektup (KBo 15.28 a.y. 5-13); alıcısı belli olmayan, göndericisi NÍG.BA-^{DU} olan ek mektup (Hans Gustav Güterbock “Some Stray Bogazköy Tablets.” *Florilegium Anatolicum: Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*. Ed.E. Masson. Paris: Éditions E. De Boccard 1979: 134-144, s. 142-44 st 29-44); ayrıca bkz. dipnot 3 ve 4.

⁹ VBoT 2 (=EA 32) 14-25.

¹⁰ Heinrich Otten, “Hethitische Schreiber in ihren Briefen” *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung* 4, Berlin 1956; Albertine Hagenbuchner, *Die Korrespondenz der Hethiter. 1. Teil*. THeth 15. Carl Winter, Heidelberg 1989, s.3.

¹¹ H.A. Hoffner, *a.g.e.*, 72.

¹² Sedat Alp, *Maşat Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri/ Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat (HKM)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. VII vd.

¹³ H.A. Hoffner, *a.g.e.*, s. 72.

Tapigga şehrinin günümüzdeki adı Tokat-Zile yakınlarındaki Maşat Höyük olup, burada çok sayıda mektup tableti bulunmuştur.¹⁴ Bunların 28 tanesinde, birbirine paralel iki çizgi ile ayrılarak kaydedilmiş ek mektuplara rastlanmıştır.¹⁵ Benzer durum Çorum-Ortaköy, Hitit dönemindeki adı ile Şapinuwa için de geçerlidir. Burada ele geçen yazılı belgeler içinde de pek çok mektup belgesine rastlanmıştır. Bunlarda da aynı Maşat mektuplarındaki gibi bir tabletin çift çizgi ile ayrılması suretiyle birden çok mektubun yazılmış olduğu öğrenilmektedir.¹⁶ Ünal'ın yayımladığı bir Ortaköy mektubunun bir ekinin olduğu görülmüştür. Mektubun baş kısmındaki alıcı ve gönderici kısmı kırıktır. Ünal, yanmış ve tahrip olmuş tabletteki ek mektubun üçüncü bir mektup olabileceğini vurgular.¹⁷ Asıl mektubun büyük kral ya da üst düzey bir kimseden geldiğini ve kralın bu mektubunda bazı talimatlar verdiğini belirtir. İkinci/üçüncü? mektup şöyledir:

18 A-NA ^mBur-ra ŠEŠ MAH-RI DÜG.GA- 18 Sevgili birinci kardeşim *Burra*'ya
YA QÍ-BÍ-MA UM-MA ^{mD}SIN.LÚ ŠEŠ- söyle! Kardeşin *Arma-ziti* şöyle (der):
KA-MA

19 [kat-t]i-ti SIG₅-in e[-eš-d]u nu-ut-ta 19 Senin yanında (her şey) iyi olsun.
DINGIR^{MEŠ} TI-an har-kán-du Tanrılar seni hayatta tutsunlar.

20 nu-ut-ta a-ra-ah-za-[an-da] a-aš-šu-li 20 Ve çevrendeki (her şeyi) iyilikle
har-kán-du nu-ut-ta pa-ah-ša-an-da-ru tutsunlar ve seni korusunlar!

21 [] ka-a-[ša] kat-ti-mi hu-u-ma-a[n 21 [] Bak işte! Benim yanımda her şey
SIG₅-in] iyi(dir)

22 [nu-za-kán] I?-NA ku-e-da-aš É^{MEŠ} 22 [Ve] Evler t[emizlendi mi?]
a[r-ri-iš- kán-zi? 3 satır tahrip olmuştur.

3 satır tahrip olmuştur.

Ortaköy arşivinde, çoğunluğu majesteden gelen ya da majesteye gönderilmiş mektupların olduğu bilinmektedir.¹⁸ Mektubun alıcısı olan *Burra/Purra* isimli şahsa

¹⁴ Sedat Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat- Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

¹⁵ Cem Karasu, "Sevgili Kardeşim Uzzu'ya Söyle!", *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması/ Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, Homer Kitabevi, İstanbul 2016, s. 476-478.

¹⁶ A. Süel, a.g.m., s.272.

¹⁷ A.Ünal, a.g.e., s. 17.

¹⁸ A. Süel, a.g.m., s. 272.

gelen mektuplar da bunlar arasındadır. Kendisine büyük kraldan altı mektup gelmiştir. Ayrıca aynı mektupta üç farklı görevliden mektup aldığı da görülmüştür. Yukarıdaki mektupta da kendisine ek mektup ya da mektuplar yazıldığı anlaşılmıştır. Bu bakımdan kendisinin ikametinin Şapinuwa-Ortaköy olması gerekir.¹⁹ Kendisine gelen mektupların dini ve kültürel içeriği, bu işlerle ilgilenen bir görevli olması gerektiğini düşündürür.²⁰ Mektubun göndericisi olan Arma-ziti, Hitit külliyyatında oldukça sık kullanılan bir isim olduğundan²¹ kimliğini belirlemek oldukça güçtür. Bu mektup bir ek mektup olduğundan ve genelde bu tip mektupları kâtipler yazdığından Arma-ziti'nin bir kâtip olması ihtimali uzak değildir.²²

Mektup tabletinin kırık olması sebebiyle konusu hakkında net bir kanaat ortaya çıkmamış olsa da bu örnekte görüldüğü gibi Hitit mektupların büyük çoğunluğu alıcısını ve göndericisini anarak başlar. Mektubu gönderen kimse, karşı tarafa kimi zaman yalnızca ismiyle hitap ederken, kimi zaman da çeşitli hitaplar kullanabilmektedir. Özellikle uluslararası mektuplarda büyük kralların/kraliçelerin birbirlerine “kardeşim” diye hitap ettiği bilinir. Görevlilerin birbirlerine yazdığı mektuplarda da ast- üst ilişkisine ya da akrabalık ilişkisine göre “kardeşim, sevgili kardeşim, sevgili kız kardeşim, sevgili babam²³, beyim, sahibem” gibi hitapların kullanıldığı görülür. Ardından; Tanrıların mektubun yazıldığı kişiyi hayatta tutmaları, onu/onları selamet içinde korumaları temennisi gibi iyi dileklere yer verilir. Mektubun ana konusuna bundan sonra geçilir. Kraliyetten görevlilere hitaben yazılan mektuplarda, selamlaşma ya da iyi dilekler kısmına nadiren rastlanır.

Ek mektubun uluslar arası mektuplarda dahi kullanılmış olduğu gözlemlenmiştir. Arzawa kralından III. Amenhotep'e gönderilen mektubun sonunda Arzawalı katip, Mısırlı meslektaşına yazdığı ek mektupta iyi dileklerinin ardından bir sonraki mektupta adını yazmasını ve mektupları (Akadca yerine) Neşa dilinde yazmasını talep etmektedir.²⁴

¹⁹ A. Süel, a.g.m., s. 274.

²⁰ A. Ünal, a.g.e., s. 31.

²¹ E. Laroche, *Noms des Hittites (NH)*, Paris 1966, No.141, s. 40 vd.

²² A. Ünal, a.g.e., s. 31.

²³ Nursel Aslantürk, “Hitit Mektupları ve Mektuplarda Kullanılan Bir Hitap Şekli: “Abu/i dūg.ga-ja”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Nisan 2019, s. 139-155.

²⁴ VBoT 2(=EA 32) 14-25.

Maşat Höyük'te ele geçen mektuplar vasıtasıyla pek çok ek mektubun Tapigga'ya gönderilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu mektupların büyük bir kısmı majesteden gelen mektupların sonuna, bir kısmı da görevlilerin mektuplaşmalarının sonuna eklenmiştir. Mektupların içeriklerine bakıldığında, ihtiyaçların belirtilmesi, selam ve iyi dileklerin iletilmesi ve güvenlik meselesi ile ilgili konuların olduğu göze çarpar. Ek mektupların alıcı ve göndericileri arasında bazı kişiler dikkat çekmektedir. Sıklıkla benzer kişilere gönderilen mektuplara geçmeden önce bu kişilerin kim oldukları konusuna kısaca değinmekte fayda vardır.

1. Maşat Höyük Ek Mektuplarındaki Başlıca Kişiler

G/Kaşšu

Maşat Mektupları'ndaki ek mektuplarda çok sık adı geçmese de -yalnızca iki ek mektup gönderildiği bilinmektedir-, Tapigga'ya gelen mektuplar arasında majesteden en çok mektup almış kimsedir. Ayrıca Maşat mektuplarında adı en çok geçen görevlilerdendir²⁵. HKM 71 öy.st 10'da UGULA NIMGIR.ERİN^{MEŞ} "Baş komutan" unvanına sahip olduğu görülür.²⁶

Him(m)uili (Himu-DINGIR^{LIM})

Maşat Mektuplarında adı geçen Himuili isimli kişi, ana mektuplarda kral tarafından adına en çok mektup gönderilen ve büyük bir olasılıkla majesteye birçok mektup göndermiş²⁷ olan görevlilerdendir²⁸. Kendisi üst düzey bir görevli, bir *BĒL MADGALTI* (Hititçesi *auriyaš išhaš*), askeri validir. Kendisine gelen mektuplarda Himuili'ye *BĒLU*, ^{LÜ}*BĒL* "bey", EN- *YA* "beyim" ya da *BĒLU MAHRŪ* "birinci bey" unvanıyla hitap edildiği görülür.²⁹ Himuili'nin mektuplarda kayda geçmiş görevleri arasında sınır güvenliğinin sağlanması ilk sırada gelir. Ayrıca sivil görevleri arasında

²⁵ S. Alp, *a.g.e.*, s. 70

²⁶ S. Alp, *a.g.e.*, s. 254.

²⁷ Himuili ismine ait bir mektup Boğazkale'de bulunmuştur (KBo 18.132; Albertine Hagenbuchner, *Die Korrespondenz der Hethiter. I. Teil.* THeth 15-16. Carl Winter, Heidelberg 1989: 67 vd; Jörg Klinger, "Das Corpus der Maşat-Briefe und seine Beziehungen zu den Texten aus Hattuša", *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* Vol 85, 1995:91. Ancak mektubu yazan kişinin aynı Himuili olup olmadığı bilinmemektedir (S. Alp, *a.g.e.*, s.60).

²⁸ S. Alp, *a.g.e.*, s. 59 vd.; J. Klinger, *a.g.m.*, s. 86 vd.

²⁹ Bkz. HKM 27, 29, 52.

şahhan ve *luzzi* yükümlülüklerinin denetimi bulunmaktadır.³⁰ Bahsi geçen yükümlülüklerle metin incelenirken değinilecektir.

Hattuşili (^mGIŞ PA. DINGIR^{LIM})³¹

Hattuşili, rütbe olarak Himuili ile aynı olmalıdır. Bu husus, mektuplarda birbirlerine ŞEŞ- YA “kardeşim” olarak hitap etmelerinden anlaşılır. Hattuşili’nin Himuili dışında ek mektuplarda Uzzu’ya da yazdığı görülmektedir ve Maşat’taki kâtiplerden üst rütbede bir kâtip olduğu yine hitaplardan anlaşılmaktadır.

Tarhu(n)miya/ ^mDU-miya

Tarhu(n)miya, Hattuşa’dan gelen mektuplar arasında sıkça adı geçen biridir. Hattuşili ondan ^{LÜ}DUB.SAR, kil tablet yazarı yani kâtip olarak söz etmektedir.³² Ek mektuplar yazarak pek çok iletisini Tapigga’ya ulaştırmıştır. Himuili ve Hattuşili’den alt düzeyde bir kimsedir. Kendisinin Tapigga’da da bir evi olduğu, bu eve göz kulak olması için Himuili’ye “beyim” hitabıyla yazdığı ek mektuplardan öğrenilmektedir. Ayrıca *şahhan* ve *luzzi* yükümlülükleri olan Tarhunmiya, konu ile ilgili olarak da *Himuili*’ye bir mektup göndermiştir.³³

Uzzu

Maşat’ta bulunduğunu anladığımız Uzzu, Tarhunmiya gibi bir kâtiptir. *Tarhunmiya* kendisine “*kardeşim*” şeklinde hitap etmiştir.³⁴

Mareşre

Akadca bir isim taşıyan ve Hattuşa’dan Tapigga’ya yazılan ek mektuplardaki yazarlardan biri olan Mareşre’nin isminin logografik yazımı da DUMU.UD.UD.XX^{KAM} şeklindedir. Uzzu ile aynı statüde olan Mareşre’ye ek mektuplarda ona “kardeşim” ifadesini kullanıyor. Mareşre, Boğazköy metinlerinden bilinmemektedir.³⁵

³⁰ S. Alp, *a.g.e.*, s. 60; Esmâ Reyhan, “Bēl Madgalti: Hitit İdari Yapısında Bir Askeri Vali”, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, C. 11, S. 25, Ocak 2016, s. 94.

³¹ Hans Gustav Güterbock, “Zile Yakınında Maşattan Gelme Bir Eti Mektubu”, (Çev.Kemal Balkan) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* C.2 S.3, Ankara 1944, s. 394 vd.; S.Alp, *Die Hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat- Höyük*, *Bulleten* C. XLIV S.173, Ankara 1980, s. 57 vd.; E. Laroche, *a.g.e.*, Nr.349 ve *Les noms des Hittites: Supplément*, Paris 1981: Nr. 349; J. Klinger, *a.g.m.*,s. 88 vd.

³² HKM 52.

³³ HKM 60; Ayrıca bkz. Fiorella Imparati, *Observations on a Letter From Maşat- Höyük*, *Archivum Anatolicum* 3, Ankara 1997, s. 199-214.

³⁴ HKM 81 ay. 26.

³⁵ Bkz. S. Alp, *a.g.e.*, s.78 -79.

Haşammili

Maşat mektuplarında geçen pasajlardan kendisinin Hattuša'da bir kâtip olduğu anlaşılmaktadır.³⁶

2. Maşat Ek Mektuplarında Selam Gönderme ve Güvenlik Meseleleri

Mektuplarda selam göndermenin ve selamın iletilmesinin dikkat edilen bir husus olduğu anlaşılmaktadır.³⁷ Özellikle de görevlilerin kendilerinden üst düzey kimselere iyi dileklerini ve selamlarını ileterek aralarını iyi tutmak istedikleri anlaşılmaktadır. Majestenin Pulli'ye yazdığı HKM 21 numaralı mektup askerler, düşman meselesi ve otlakların hasat edilmesi gibi konuları içermektedir. Bu mektubun devamında kaydedilmiş ek mektup ise Šanda'dan Uzzu'ya yazılmıştır ve selam iletme amacıyla: HKM 21³⁸

16 <i>UM-MA</i> ^m <i>Ša-an-d[a]</i> <i>A-NA</i> ^m <i>U-uz-zu-u</i>	16 Šanda şöyle (der):
17 <i>ŠEŠ.DÙG.GA-YA QÍ-[B]Í-MA kat-ti-mi SIG₅-in</i>	17 Kardeşim <i>Uzzu</i> 'ya söyle! Benim yanımda (her şey) iyi.
18 <i>Û MA-HAR ŠEŠ.DÙG.GA-[Y]A hu-u-ma-an SIG₅-in e-eš-du</i>	18 Ve kardeşimin huzurunda her şey iyi olsun!
19 <i>nu-ut-ta DINGIR</i> ^{MEŠ} <i>pa-ah-ša-an-da-ru</i>	19 Ve seni tanrılar korusunlar!
<hr/>	
20 <i>am-me-el-kán aš-šu-ul PA-NI</i> ^m <i>Pu-ul-li</i>	20 Benim selamımı <i>Pulli</i> 'nin önünde
21 <i>hal-za-i nam-ma-at-ta ki-iš-ša-an</i>	21 zikret. Ayrıca şöyle
22 <i>[t]e-mi tu-el-wa [k]u-e DUP.PA</i> ^{HL.A}	22 [s]öyleyeceğim. Senin tabletlerin
23 <i>pé-da-an-zi n[u]-wa-ra-at-kán</i>	23 ki onları götürecekler. Onları
24 <i>am-mu-uk hal-zi-iš-ša-ah-hi</i>	24 Ben devamlı zikredeceğim.
25 <i>nam-ma-wa-at-ta EGIR-pa</i>	25 Ayrıca sana tekrar
26 <i>a[r-h]a w[a-r]i-iš-ša-[a]h-hi</i>	26 yardım edeceğim.

³⁶ S. Alp, *a.g.e.*, s. 57. Ayrıca Haşammili için bkz. E. Laroche, *a.g.e.*, No: 289 ve *Supplement Hethitica IV*, No 319.

³⁷ G. Karauğuz, *a.g.e.*, s.16.

³⁸ Mşt 75/20; S. Alp, *a.g.e.*, s. 152.

Mektubu yazan kişi Šanda, Hattuša'da bir kâtiptir.³⁹ Pulli, hem Kaššu ile birlikte hem de şahsi olarak kral ile yazışmaktadır. Bu bakımdan yüksek rütbeli bir görevli olduğu anlaşılır.⁴⁰ Hattuša'da bir kâtip olduğu bilinen *Marešre* de yine *Uzzu* aracılığı ile *Pulli*'ye selamını iletmektedir.⁴¹ Bir başka selam iletilen ek mektup ise Tarhunmiya'dan Walwanu'ya yazılmıştır:

HKM 56⁴²

20 UM-MA ^mD^DU-mi-ya

20 Tarhunmiya şöyle (der)

21 A-NA ^mWa-al-wa-nu

21 Walwanu'ya

22 QÍ-BÍ-MA

22 Söyle:

23 kat-ti-ti hu-u-ma-an SIG5-in

23 Senin yanında her şey iyi

24 e-eš-du nu-ut-ta aš-šu-li

24 olsun. Ve seni (tanrılar) iyilikle

25 pa-ah-ša-an-ta-ru

25 korusunlar!

26 DUMU. DÜG.GA-YA-mu aš-šu-ul

26-27 Sevgili oğlum neden bana selamını yazmadın?

27 ku-wa-at Ú-UL ha-at-re-eš-ki-ši

28-29 benim selamımı *Pippapa*'nın önünde söyle!

28 am-me-el-kán aš-šu-ul PA-NI

29 ^mPi-ip-pa-pa hal-za-i

Boğazköy metinlerinden tanınmayan *Pip(p)ap(p)a*'ya hitaben muhtemelen majeste tarafından yazılan HKM 35 numaralı mektupta kendisine ERÍN^{MEŠ} UKU.UŠ yani “ağır silahlı askerler”i acilen orduya göndermesi gerektiği talimatı verilmektedir. Dolayısıyla kendisinin bu askerlerin komutanı olması mümkündür.⁴³ *Tarhunmiya* da bu üst düzey komutana selam yollamaktadır. *Tarhunmiya* mektubu yazdığı *Walwanu*'ya ise “oğlum” diye hitap etmektedir. Bu da kendisinden rütbece ve yaşça genç biri olduğunu gösterir. *Walwanu*'nun Maşat'ta genç bir kâtip olması muhtemeldir.⁴⁴ Bir başka

³⁹ S. Alp, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁰ S. Alp, *a.g.e.*, s. 89 vd.

⁴¹ HKM 22 st.12-14.

⁴² Mşt 75/42; S. Alp, *a.g.e.*, s. 225 vd.

⁴³ S. Alp, *a.g.e.*, s.86.

⁴⁴ S. Alp, *a.g.e.*, s. 105.

mektup, ek mektubunun İli-tukultī'den Adadbeli'ye gönderildiği HKM 58 numaralı mektuptur. Görevlilerin yazışmalarının sonundaki bu ileti şöyledir:

HKM 58⁴⁵

25 A-NA ^mD^U-BE-LÍ ŠEŠ.DÙG.GA-YA QÍ-BÍ- 25 Sevgili kardeşim Adadbeli'ye
MA söyle

26 UM-MA ^mDINGIR^{LIM}- TÙ-KÚL-TI 26 kardeşin İli-tukultī şöyle (der)
ŠEŠ-KA-MA

27 kat-ti-ti hu-u-ma-an SIG₅-in e-eš-du 27 Senin yanında her şey iyi olsun.

28 nu-ut-ta DINGIR^{MEŠ} pa-ah-ša-an-da-ru 28 Ve seni tanrılar korusunlar!

29 A-NA ŠEŠ.DÙG.GA-YA aš-šu-ú-ul 29 Sevgili Kardeşime devamlı selam
KASKAL-ši KASKAL-ši ha-at-re-eš-ki-mi yazıyorum.

30 zi-ga-mu tu-el aš-šu-ú-ul 30 Sen bana selamını

31 EGIR-pa Ú-UL ku-wa-pí-ik-ki ha-at-ra-a- 31 hiçbir zaman yazmadın.
eš

Bu mektup, selam meselesine kıymet verildiğini ve ilişkiler bakımından önem arz ettiğini, mektupların bu hususta bir aracı olduğunu anlamamızı sağlamaktadır.⁴⁶

HKM 81 numaralı metin de ana mektubu ve ek mektubu ilişkili mektuplardandır.

HKM 81⁴⁷

25 [UM-MA ^mTar-hu-un-mi-ya 25 Tarhunmiya şöyle (der):

26 [A-N]A ^mUz-zu-u ŠE[Š].[DÙ]G.G[A]-Y[A] 26 Sevgili Kardeşim Uzzu'ya

27 [QÍ-B]Í-MA DINGIR^{MEŠ}- ta 27 söyle! Tanrılar seni

28 [aš-šu-l]i pa-ah-ša-an-da-[r]u 28 iyilikle korusunlar

29 ki-i tup-pí PA-N[I] ^mPa[l-l]a-an-n[a] BE- 29 -30 Bu tableti Beyim Pallana (ve)
LÍ-Y[A] Hanımefendim önünde iyi oku

⁴⁵ Mşt 75/56; S. Alp, *a.g.e.*, s.228 vd.

⁴⁶ Karşı tarafın selamını iletmediği konusuna değinen, alıcısı ve göndericisi belli olmayan bir ek mektup da Tel Açana (Alalah)'dan ele geçmiştir (ATT 35 7-17).

⁴⁷ Mşt 75/64; S. Alp, *a.g.e.*, s. 272 vd.

30 ^{MUNUS}BE-TI-YA SIG₅-in hal-za-i

31 Ayrıca bana tekrar selamını

31 nam-ma-mu EGIR-pa aš-šu-ul

32 yaz!

32 ha-at-ra-a-an-du

Mektup, Tarhunmiya isimli kâtip hakkında bize bilgi vermektedir. Ana mektup Tarhunmiya'dan ANA BELI ABI DÙG.GA-YA Û ANA BETI-YA AMA.DÙG.GA-YA yani "beyim sevgili babama ve hanımefendim sevgili anneme" diye hitap ettiği ve kendisi için de "oğlunuz" diye belirttiği kimselere yazılmıştır.(öy.st.1-3) Ek mektupta ise kardeşim diye hitap ettiği Uzzu'ya tableti onların huzurunda okumasını ve selamını yazmasını bildirmektedir. Burada bir resmi mektup olarak kişilere kendisinden üstün konumda oldukları için bu hitapların edilmiş olabileceği düşünüldüğü gibi⁴⁸ aile ilişkisine işaret edildiği yönünde yorumlar da bulunmaktadır⁴⁹; Maşat mektuplarının 60.sındaki ek mektup ise sevgili babam diye hitap edilen Pallana'ya ve sevgili kız kardeşim denilen Manni'ye yazılmıştır:

HKM 60⁵⁰

27 A-NA ^mPal-la-an-na A-BI DÙG.GA-YA

27 Sevgili babam Pallana'ya

28 Û A-NA ^fMa-an-ni-i

28 -29 Sevgili kız kardeşim Manni'ye

29 NIN.DÙG.GA-YA QÍ-BÍ-MA

söyle

30 kat-ta-an-ša-ma-aš hu-u-ma-an

30 Sizin yanınızda her şey

31 SIG₅-in e-eš-du nu-uš-ma-aš

31 İyi olsun ve sizi

32 LI-IM DINGIR^{MEŠ} aš-šu-li

32 Bin tanrı iyilikle

33 pa-ah-ša-an-da-ru

33 korusunlar

Üst kenar

34 Bana devamlı selamını yaz

34 aš-šu-ul-mu ha-at-re-eš-kat-ten

35 Ayrıca sevgili babam

35 na[m]-ma-aš-ša-an A-BI DÙG.GA-YA

36 Evime gözlerini

36 É-YA IGI^{HLA}-wa

37 çevir (dikkat et)

37 < har-ak

⁴⁸ F. Imparati Observations on a Letter From Maşat- Höyük, *Archivum Anatolicum* 3, Ankara 1997, s.203 d.n. 26.

⁴⁹ H.A.Hoffner, *a.g.e.*, s.241; C.Karasu, *a.g.m.*, s.24.

⁵⁰ Mşt 77/1; S. Alp, *a.g.e.*, s. 233 vd.

Alp, mektubun Tarhunmiya'dan gelmiş olabileceğini belirtmiştir,⁵¹ ancak burada mektubu yazan kimse ayrıca belirtilmemiştir. Bu bakımdan ana mektuptaki kâtiple aynı kişi olduğu düşünülmüş olacak ki Hoffner, mektubu yazanın Şarpa isimli kişi olduğunu ileri sürmüştür. Burada Pallana'nın kendisinden üst bir konumda, kız kardeşim dediği Manni'nin de kendisiyle eşit bir konumda olduğunu düşündürmektedir.⁵² Eğer mektubu yazan Tarhunmiya ise daha önceki mektubunda annem dediği Manni'ye bu defa kız kardeşim şeklinde hitap ettiğinden Pallana ve Manni'nin onun gerçek anne babası olmadığı anlaşılacaktır.

Hattuša'da ya da farklı bir merkezde bulunan kişiler Tapigga'daki evleri için endişe etmekte ve oradaki kimseye evine göz kulak olması yönünde tembihle bulunmaktadır. Aynı şekilde yine başkentte bulunan kimse karşı tarafın evine göz kulak olduğunu içinin rahat olması konusunda vurgu yapmaktadır. Ana mektubu majesteden Kaššu'ya yazılmış olan bir belgede, toprakların düşmanlardan korunması meselesinden bahsedilmektedir; ek mektup ise Şurihili'den Uzzu'ya yazılmıştır ve evi konusunda endişe etmemesini iletmektedir:

HKM 3⁵³

14 A-NA ^mUz-zu-u ŠEŠ.DÙG.GA-YA

14 Sevgili kardeşim Uzzu'ya

15 QÍ-BÍ-MA UM-MA ^mŠu-ri-hi-DINGIR^{LIM}

15-16 söyle! Kardeşin Şurihili şöyle der:

16 ŠEŠ-KA-MA

17 kat-ti-ti SIG₅-in e-eš-du

17 Senin yanında (her şey) iyi olsun.

18 nu-ut-ta DINGIR^{MEŠ} D É.A-aš-ša

18 Ve seni tanrılar ve

19 ha-at-ta-an-na-aš LUGAL-uš

19 Bilgeliğin kralı

20 aš-šu-li pa-ah-ša-an-ta-ru

20 iyilikle korusun.

21 ka-a-ša I-NA É-K[A]

21 Bak işte! Senin evinde

22 ŠAL-MA MA-HAR DAM-KA hu-u-ma-
a[n]

22 Sağlık(ta), eşinin huzurunda her şey

23 iyi(dir). Ayrıca sevgili kardeşim

23 SIG₅-in na-aš-ta ŠEŠ.DÙG.GA-YA

⁵¹ S. Alp, *a.g.e.* s. x.; S. Alp, *a.g.e.*, s.235.

⁵² H.A.Hoffner *a.g.e.*, s. 213.

⁵³ Mşt 75/40; S. Alp, *a.g.e.*, 122 vd.

Sol kenar

Sol k.

1 *la-ah-la-ah-hi-iş-ki-zi* [*le-e ku-wa-at-qa*]

1 [hiçbir şekilde] endişelenme!

2 *ŠEŠ.DÙG.GA-YA[[-YA]] –mu EGIR-pa*

2 Kardeşim bana tekrar

3 *aş-şu-ul ha-at-ra-a-i* []

3 selam yaz! []

Şurihili'den Uzzu'ya yazılan bu mektup selam meselesine de dikkat çekmiştir. İki katibin aynı konuda birkaç yazışması olmuştur. Majesteden Kaşşu'ya gönderilmiş bir başka mektubun sonunda Şurihili benzer ifadeler kullanmıştır.⁵⁴ Şurihili'den Uzzu'ya yazılmış bir başka ek mektup HKM 39 numaralı metindir ve tablet kırık olduğu için net olarak konu anlaşılammaktadır. Ancak mektupta “Gaşga adamı”⁵⁵ ve “korunmuş olsun”⁵⁶ gibi ifadeler geçmektedir.

1. İhtiyaçlar ile Çeşitli Talep ve Durumların İletildiği Ek Mektuplar

İhtiyaçların talep edildiği mektuplardan biri majesteden Kaşşu'ya ve Pulli'ye gelen mektubun sonundaki bir ek mektuptur. Mektubun muhatabı kâtip Uzzu'dur ve Haşammili kendisinden personel talep etmektedir:

HKM 19⁵⁷26 [*U*]M-MA ^m*Ha-şa-am-me-li*26 *Haşammeli* şöyle (der):27 [*A-N*]A ^m*U-uz-zu-u* ŠEŠ.DÙG.GA-YA27 Kardeşim *Uzzu*'ya28[*QÍ-B*]Í-MA

28 söyle!

29 [*t*]u-el *ku-it*

29 Senin

30 [*NA-AP-ŠA-DU*] *a-pí-ya*

30 oradaki personeline gelince

Sk.1

Sk.

1 *nu-uş-şa-an NA-AP-ŠA-DU*

1 ve o personeli

2 *A-NA NA-AP-ŠA-TI an-da e-ep*

2 (diğer) personele (ile) birleştir

3 *na-at-mu up-pí*

3 ve onları bana yolla.

⁵⁴ HKM 2 (Mşt 75/44); S. Alp, *a.g.e.*, s. 121 vd.

⁵⁵ HKM 39 Mşt 75/100; S. Alp, *a.g.e.*, 190 vd.; ay. st. 14'.

⁵⁶ Sol kenar boşluğu st.3.

⁵⁷ Mşt 75/15;S. Alp, *a.g.e.*, s. 148 vd.

Majesteden Pulli'ye gönderilen ve düşman önünde ihtiyatlı olunması istenen bir mektubun sonunda Hattuša'da görev yapan kâtip Marešre'nin, şahsi isteklerini sıraladığı görülmektedir:

HKM 22⁵⁸

9 *UM-MA*^m*DUMU.UD.XX*^{KAM}

10 *A-NA*^m*U-uz-zu-u*

11 *ŠEŠ.DÜG.GA-YA QÍ-BÍ-MA*

12 *PA-NI*^m*Pu-ul-li-i-kán*

13 *am-me-el aš-šu-ul*

14 *hal-za-i* GUD-ya-wa-mu

15 *ku-in te-et*

16 *nu-wa-ra-an-mu up-pí*

9 *Marešre* şöyle (der):

10-11 Sevgili kardeşim *Uzzu*'ya söyle!

12 *Pulli*'nin huzurunda

13 benim iyi (dileklerimi)

14 bağır (ilet).

14-16 bana söylediğin (söz verdiğin)

öküzü gönder!

Uzzu'dan *Pulli*'ye selamını iletmesini isterken aynı zamanda söz verdiği öküzü göndermesini istemektedir. Ana mektubun güvenlik üzerine ciddi bir meseleyi barındırması ve ardından bir büyükbaş hayvan talebi ve selamın iletilmesi oldukça ilgi çekicidir. Yine bir büyükbaş hayvan talebi bulunan ek mektup *Marešre*'den *Uzzu*'ya iletilmektedir:

HKM 31⁵⁹

20 *UM-MA*^m*MA-RE-EŠ-RE-E*

21 *A-NA*^m*Uz-zu-u ŠEŠ.DÜG.GA-YA*

22 *QÍ-BÍ-MA kat-ti-ti hu-u-ma-an SIG₅ –in*

23 *e-eš-du nu-ut-ta* DINGIR^{MEŠ}

24 *aš-šu-li pa-ah-ša-an-da-[r]u*

20 *Marešre* şöyle (der)

21 Sevgili Kardeşim *Uzzu*'ya

22 söyle: Senin yanında her şey iyi

23 olsun ve seni tanrılar

24 iyilikle korusunlar!

25 *Hi-mu-DINGIR*^{LIM}*-iš-mu* 1 GU₄

26 *te-et nu-uš-ši ŠEŠ.DÜG.GA-YA*

27 *EGIR-an ti-ya na-an-kán*

28 *pa-ra-a ar-nu-ut*

29 *na-an-mu up-pí*

25 *Himuili* bana bir sığır

26 sözü vermişti. Sevgili kardeşim ona

27 yardım et ve onu

28 getir(ince)

29 Onu bana yolla

⁵⁸ Mşt 75/14; S. Alp, *a.g.e.*, s. 154 vd.

⁵⁹ Mşt 75/104; S. Alp, *a.g.e.*, s. 174 vd

30 *ú-wa-ad du-wa-ad-du*

30 (Tanrının) lütfu (üzerine) olsun

Ana mektubu Himuili'den Uzzu'ya olan bir mektubun ekinde ise yine Marešre, Uzzu'dan ok kılıfı, silah ve okluklarından iyilerinden gönder demektir:

HKM 53⁶⁰10 [UM-MA^mDUMU].UD.XX^{KAM} A-NA

10 Marešre şöyle (der)

^mUz-zu-u

11 Sevgili kardeşim Uzzu'ya söyle

11 ŠEŠ.DÙG.GA-YA QÍ-BÍ-MA

a.k.12 [MA-HAR ŠEŠ.DÙ]G.GA-YA hu-u-
ma-an

12 Sevgili kardeşimin huzurunda her
şey

13 [SIG₅-in] e-eš-du nu-ut-ta DINGIR^{MEŠ}

13 [iyi] olsun. Ve seni tanrılar

14 TI-an har-kán-du nu-ut-ta

14 hayatta tutsunlar ve seni

15 [aš-šu-l]i pa-ah-ša-an-da-ru

15 selametle korusunlar!

16 [ka-]a-ša X [. . .]-na-ri-ta-az

16 Bak işte! ...

17 [^{LÚ.ME}Š]ŠU.G[I hu-u]-ma-an-te-eš ú-e-er

17 Yaşlıların hepsi geldiler

18 [. ŠE]Š- YA

18 [. Kar]deşlerim

19 [nu-u]t-t[a.] X hu-u-ma-an SIG₅-in

19 [ve] s[eni ..] X her şey iyi

20 ŠEŠ.DÙG.GA[-YA ma-a-an] a-pí-ya

20 Sevgili kardeş[im eğer] orada

21 ^{KUŠ}É.[MA.UR]U₇ ú-e-mi-iš-ki-ši

21 ok kılıfı bulursan

22 nu-m[u ku-i-e-eš a-pí-ya^{GIŠ}TUKUL

22 Bana orada silah

23 ^{KUŠ}[IŠ-PA-TE^{MEŠ} SIG₅-ya up-pí

23 (ve) oklukların iyi olanlarını gönder!

Marešre gibi sık sık ihtiyaçlarını dile getiren ve maruzatını bildiren bir kâtip de Tarhunmiya'dır. Ana mektubu Pulli'den Adadbeli'ye yazılmış olan ek mektup şöyledir:

HKM 65⁶¹20 U[M-MA^{mD}U-mi-ya A-NA^{mD}U-BE-LÍ

20 Tarhunmiya şöyle (der):

⁶⁰ Mšt 75/94; S. Alp, *a.g.e.*, s. 218 vd.⁶¹ Mšt 75/55; S. Alp, *a.g.e.*, s. 242 vd.

21 [Š]EŠ. DÜG.GA-YA QÍ-BÍ-MA

21 Sevgili kardeşim *Adadbeli*'ye söyle:22 A-[N]A^m Du-wa-az-zi me-mi22 *Duwazzi*'ye söyle23 [n]a-aš-ta^{mD} U-mi-im-ma-an23 Sonra *Tarhumimma*'yı

Üst k.

24^mNa-a-ni-in^mKu-wa-am-mi-in-na p[a]-
r[a]-a na-i24 *Nanni*'yi ve *Kuwammi*'yi gönder!25 ANŠE-ya-wa-mu GA-iš NINDA har-
š^{HI.A}-ya-wa u-un-ni-an-du25 Bana eşek, süt ve kalın ekmekleri
getirsinler.

26 [Z]ÍD.DA-ya har-pa-nu-ut

26 Unu da ekle

27 nu-wa-ra-aš-kán pa-ra-a [na-i]

27 Ve onları gönder !

Sol k. b.

1 [n]a-aš-ma-wa zi-ig-g[a]-ma e-h[u]

1 Ya da sen gel

2 X-X^{MEŠ} me-ma-ú ut-ni-ya-kán

2 ...lar söylesin! ülke

3 X [. . p]a-r[a]-a n[a]-i

3 ... gönder

4 nu-uš-ši x [- . -u]š ú-da-a[n?]-d[u?]

4 Ve ona ... getirin?

Tarhunmiya hem üç kişinin gönderilmesini hem de bazı temel ihtiyaçların iletilmesini *Adadbeli*'den istemektedir. Mektubun sonu kırık olduğu için son satırları tam olarak anlaşılmamaktadır. Ekmek ihtiyacının belirtildiği bir başka mektup, *Hattušili*'den *Uzzu*'ya iletilmiştir:

HKM 80⁶²12' [UM-MA^m GIS^mPA-DINGI]R^{LIM} A-NA
^mU[z-zu-u]12' *Hattušili* şöyle (der): *Uzzu*'ya

13' ve?'ya söyle

13' [Ú? A?-NA? . . . ? QÍ-B]Í-MA []

Sol k.

Sol k.

1 [. . -š]a?-an [m]e?-mi []

1 ... söyle?

2[. . . NIN]DA tu-ú-ma-ti-in []

2 *tumati* ekmeği3[up-p]í DUMU^{MEŠ} ga-aš-t[i pí-ra-
an]

3 Gönder! Çocuklar açlıktan

4 ölsünler

4 [le-e ak-ka-]an-da-ri []

⁶² Mışt 75/90; S. Alp, *a.g.e.*, s. 270 vd.

Başkentte olduğu düşünölen Hattuşili, Tapigga'daki Uzzu'dan ekmek istemektedir. Bu zaruri ihtiyaç dışında kâtiplerin yazı aracı olarak kullandıkları tablet kamışının istendiği bir mektup da yine Uzzu'ya iletilmiştir:

HKM 71⁶³

ay.

32 *UM-MA*^{mD} *U-mi-ya*

33 *A-NA*^m *Uz-zu-u* ŠEŠ.[DÙ]G.G[A-Y]A

34 *QÍ-BÍ-MA*

ay.

32 *Tarhunmiya* şöyle (der):

33 Sevgili kardeşim *Uzzu*'ya

34 Söyle!

Üst k.

35 DINGIR^{MEŠ} *TI-an har-kán-du*

36 *nu-ut-ta aš-šu-li*

37 *pa-ah-ša-an-da-ru*

Sol k.

1 GI.É.DUB.BA-*mu-[k]án har-ak-[t]a*

2 *nu-mu* ŠEŠ. DÙG.GA-YA G[I].É.DUB.B[A]

3 *up-pí*

Üst k.

35 Tanrılar seni hayatta tutsunlar

36 Ve seni selametle

37 korusunlar!

Sol k.

1 Benim tablet evi kamışı(m) kırıldı

2 Sevgili kardeşim bana tablet evi kamışı

3 gönder!

Tarhunmiya ihtiyacı olan tablet yazı aracı talebini Uzzu'ya iletmiştir. Bu ek mektup, yazı gereci olan "tablet evi kamışı"nın Uzzu'dan talep eden kâtip Tarhunmiya'nın elinde sadece bir kalem mi vardı sorusunu akla getirmektedir. Yine bu sözü edilen tablet evi kamışının önceden kendisine Uzzu tarafından yollanmış olup tahrip olabileceği de düşünölmektedir.⁶⁴

Ana mektubunun yazarı ve alıcısının bilinmediği HKM 95 numaralı mektubun ek mektubunda iyi dileklerin ardından bir ihtiyaç iletilmektedir:

HKM 95⁶⁵

⁶³ Mşt 75/111; S. Alp, *a.g.e.*, s. 254 vd.

⁶⁴ C. Karasu, *a.g.m.*, s. 477.

⁶⁵ Mşt 75/72; S. Alp, *a.g.e.*, s. 297 vd.

ay.

6' [A-N]A ^mUz-zu-u ŠE[Š. DÙ]G.G[A-Y]A7' [QÍ-BÍ-MA U]M-MA DINGIR^{LIM}.MUL
[ŠEŠ-]KA-MA8' [kat-ti-mi] hu-u-ma-an SIG₅-in9' [MA-HAR ŠE]Š.DÙG.GA-ma hu-u-ma-an
SIG₅-in e-eš-tu10' [nu-ut-ta DINGIR^{ME}]Š TI-an har-kán-du

11' [nu-ut-ta pa-ah-š]a-an-da-ru

12' [Š]A ^{GIŠ}KAK kui-it ut-tar13' [te-et nu-m]u ^{GIŠ}KAK up-pí

14' [. . . ku-e-d]a-ni-ma ku-iš-ki

15' [.] aš-[š]u-l[i]

16' [. z]i-i[k.]

ay.

6' Sevgili kardeşim Uzzu'ya

7' Söyle! [kardeş]in İli-MUL şöyle
(der):

8' [benim yanımda] her şey iyi(dir).

9' Sevgili [kardeşi(mi)n huzurunda] her
şey iyi olsun.

10' [Ve seni tanrı]r hayatta tutsunlar.

11' [Ve seni koru]sunlar.

12'-13'Çivi meselesiyle ilgili

(bana) her ne söylediyse bana çivi
gönder!

14' Birisi...

15' ...Selamet...

16' ...Sen...

Bu ek mektupta görüldüğü üzere Uzzu'ya iletilen bir başka talep de çivi olmuştur. İli-MUL isimli kişiden gelen tabletin bir kısmı kırık olduğu için mesele tam olarak anlaşılammaktadır.

Ek mektuplarda iletilen zaruri ihtiyaçların aktarılması dışında, birtakım hukuki meselelerin de görüldüğü gözlemlenmektedir. Özellikle de kâtiplerin Maşat'taki kendi meslektaşları dışında şehrin ileri geleni ve yönetiminde bulunan biri olarak *BĒL MADGALTI* yani askeri valiye sorunlarını aktararak çözüm istemiş oldukları anlaşılmaktadır. Bu sayede direktif metinleri gibi yönetime dair belgeler dışında mektuplar yoluyla da askeri valinin çeşitli sorumlulukları öğrenilmektedir. Konuya ilişkin ek mektup şöyledir: HKM 52⁶⁶

Alt kenar

a.k.

19 A-NA BE-LÍ ^mHi-mu-DINGIR^{LIM} BE-LÍ-
YA

19-20 Birinci beyim Himuili'ye söyle

20 MAH-RI-YA QÍ-BÍ-MA

21 Oğlun Tarhunmiya şöyle (der)

22 Bey(im) huzurunda her şey iyi

⁶⁶ Mşt 75/57; S.Alp, a.g.e., s.214 vd.

21 UM-MA ^mTar-hu-un-mi-ya DUMU-KA-
MA

22 MA-HAR BE-LÍ hu-u-[m]a-[a]n SIG₅[-
in 23 e-eš-du nu-ut-ta DINGIR^{ME[Š]} T[I]-
an ha[r-k]án-du

24 nu-ut-ta aš-šu-li pa-[a]h-ša-an-[t]a-ru

25 BE-LU-uš-ša-an BE-LÍ-YA

26 am-me-el A-NA É-YA IGI^{HL.A}-wa har-ak
27 na-at le-e dam-mi-iš-hi-iš-kán-zi

28 nam-ma-mu DI^{HL.A} ku-e e-eš-zi

29 na-at BE-LU BE-LÍ-YA ha-an-ni

30 na-at-kán aš-nu-ut nam-ma-kán A-NA É-
YA

31 LÚUKU.UŠ pí-ra-an ti-it-ta-nu-ut

32 na-aš LÚ^{MEŠ} KUR^{TI} LÚ^{MEŠ} URU^{LIM}-ya

33 le-e dam-mi-iš-hi-iš-kán-zi

34 nam-ma am-mu-uk a-pí-ya

35 ša-ah-ha-an lu-uz-zi-ya Ú-UL ku-it

36 e-eš-ta ki-nu-na-mu LÚ^{MEŠ} URU^{LIM}

37 ša-ah-ha-an lu-uz-zi-ya ti-it-ta-nu-ú-ir

38 nu BE-LU LÚ^{MEŠ} KUR^{TI} -pát pu-nu-uš

39 [m]a-a-an am-mu-uk ša-ah-ha-an lu-
uz-zi iš-ša-ah-hu-un

40 BE-LU-ma ku-i-uš LÚ^{MEŠ} TE-MI u-i-e-eš-
ki-ši

41 na-aš-kán am-mu-uk pa-ra-a

42 na-iš-ki-mi ŠA ANŠE.KUR.RA
GIŠ^{GIGIR}-ya-mu

23 olsun ve seni tanrılar hayatta
tutsunlar.

24 Ve seni iyilikle korusunlar.

25 Ey efendi, beyim!

26 benim evime gözlerini çevir (dikkat
et)

27 Ve ona zarar vermesinler!

28-29 Ayrıca (ey) efendi, beyim, benim

hukuki meselelerime karar ver !

30 ve onları tanzim et. Ayrıca evime

31 ağır silahlı asker yerleştir!

32 ülke halkı ve şehir halkı ona

33 zarar vermesinler!

34 Ayrıca bana orada

35 şahhan (ve) luzzi (vergileri)

36 yoktu (dayatılmamıştı). Şimdi bana
şehir halkı

37 şahhan (ve) luzzi koydular

38 Bey(im) ülke halkına sor

39 şahhan (ve) luzzi (yükümlülüklerini)
yerine getirip getirmediğimi.

40 Bey(im), senin devamlı gönderdiğin
habercileri

41 Onları ben

42-43 Göndereceğim. Bana yazdığın At

ü.k.	ve araba meselesi(ne gelince)
43 ku-i[t] u[t]-tar ha-at-ra-e-eš	44 Sonra ...
44 na-aš-t[a ur-g]i-i-in	45 sarayda ben
45 I-NA É.GAL ^{LIM} am-mu-uk [46 iletteceğim.
46 pa-ra-a ar-nu-mi	

Tarhunmiya'dan *Himuili*'ye gelen bu ek mektup, içerik bakımından oldukça ilgi çekicidir. Ana mektup ve ek mektubun diğer mektuplardan farklı şekilde birbirleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Her iki mektup da *Himuili*'ye gönderilmiştir ve saraydaki kâtipler Hattuşili ve *Tarhunmiya* tarafından yazılmıştır.⁶⁷ Daha önce ele alındığı gibi Hattuşili, *Himuili* ile eş bir rütbede iken (ona kardeşim diye hitap etmektedir); *Tarhunmiya* kendisinden düşük pozisyonda bir görevlidir ve ona beyim diyerek kendisini de “oğlun” diye mektupta kaydetmektedir. Ana mektupta Hattuşili, *Himuili*'ye yazmakta ve bir katibin onun idari bölgesinde evi olduğunu ve ona başkalarının (insanların) zarar verdiğini söylemektedir.⁶⁸ Ardından “*Kâtipler için şahhan ve luzzi (yükümlülükleri) orada neden uygulanıyor? Şimdi ona gözlerini çevir (Göz kulak ol), ona zarar vermesinler. Eğer yapmazsan geleceğim ve sarayda (bunu) söyleyeceğim*” diyerek uyarılmaktadır.⁶⁹

BĒL MADGALTĪ yani bir askeri vali olan *Himuili*'ye kâtip *Tarhunmiya*'dan yazılmış ek mektupta ise, iyi dileklerin ardından ilke olarak bu güvenlik meselesi üzerinde durulmaktadır. Muhtemelen Hattuşa'da bulunan *Tarhunmiya*'nın Tapigga'da da ikameti olduğu “evime gözlerini çevir” sözleriyle anlaşılmaktadır. Evine göz kulak olunmasını istemektedir. Öte yandan hukuki meseleleri konusunda yardım talep etmektedir. Yerel halkın, kendisine *şahhan* ve *luzzi*⁷⁰ yükümlülüklerini dayattığını ve bu konuda sorumlu olup olmadığı konusunda bilgi almak istediğini iletmektedir. İmparati

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fiorella Imparati, “Observations on a Letter from Maşat-Höyük”, *Archivum Anatolicum* 3, Ankara 1997, s. 199-214.

⁶⁸ öy. St 10-12.

⁶⁹ st. 13-18: S. Alp, *a.g.e.*, s. 216-217.

⁷⁰ *şahhan*, sahip olunan araziye karşılık devlete sunulan bir vergi çeşidi ve *luzzi* de hizmet, çalışma yükümlülüğü olarak açıklanmaktadır (Sedat Alp, “Die Verpflichtungen *şahhan* und *luzzi* in einem Maşat-Brief”, *Orientalia* Vol.59 Nova Series Fasc.2, Firenze, 1990, s.112; Esmâ Reyhan, “Ana Hatlarıyla Hitit İdari Sistemi”, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1998, s.207; Jaan Puhvel, “Discharge Of Duty: Hittite Şahhan Luzzi” *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 67, 2015, s. 65-66.

bu noktada yerel halkın kimi zaman bir kraliyet görevlisine dahi sorumluluklar yükleyecek güçte olabildiğini ve Himuili'nin bu anlamda Tarhunmiya'yı korumak için kendini zorlamadığına dikkati çekmektedir.⁷¹

Tarhunmiya'nın *BĒL MADGALTI*'ye evi ile ilgili endişesini yazdığı bir başka ek mektup daha bulunmaktadır. Bu mektup, büyük kraldan Himuili'ye yazılan mektubun sonuna eklenmiş iki ek mektuptan ikincisidir. İlki Hattuşili tarafından Himuili'ye yazılmış olup aşağıda incelenecektir. Tarhunmiya'nın satırları şöyledir: HKM 27⁷²

17 A-NA BE-LÍ ^{LU} BE-EL MA-AD-	17 Bey(im) Askeri vali
<KAL->TI	18 birinci beyime söyle!
18 BE- LÍ-YA MAH-RI-YA QÍ-BÍ-MA	19 Kulun <i>Tarhunmiya</i> şöyle (der):
19 UM-MA ^m Tar-hu-u-un-mi-ya AR-TE!-	20 Senin yanında her şey iyi olsun
KA-MA	21 Ve tanrılar seni hayatta tutsunlar
20 kal-ti-ti hu-u-ma-an SIG ₅ -in e-eš-du	22 Onlar seni korusunlar
21 nu-ut-ta DINGIR ^{MEŠ} TI-an har-kán-du	
22 nu-ut-ta pa-ah-ša-an-da-ru	

23 BE-LU-mu aš-šu-ul ha-at-ra-eš-ki	23 Beyim selamı(nı) sürekli yaz
24 nam-ma-aš-ša-an A-NA É-YA	24 ayrıca evime
25 IG[I] ^{HLA} -wa har-ak	25 gözleri(ni) çevir (göz kulak ol)!
Sol k.	Sol k.
1 ŠA BE- LÍ-ma ku-i-e-eš	1 Bey(im)den
2 ^{LU.MEŠ} TE-MI i-ya-an-da-r[i]	2 gelen habercileri
3 na-aš-kán [a]m-mu-uk	3 ben
4 pa-ra-a na-iš-ki-m[i]	4 sevk edeceğim.

Tarhummiya, kendisini *BĒL MADGALTI*'nin kulu olarak takdim etmekte ve ona “birinci beyim” şeklinde hitap etmektedir. Askeri validen selamını iletmesini ve evine bakmasını talep etmektedir. Kendisinin de ondan gelen habercileri sevk edeceğini bildirerek mektubu sonlandırmaktadır. Tarhunmiya'nın Tapigga'daki evi ile ilgili

⁷¹ F. Imparati, a.g.m., s.214 d.n. 62.

⁷² Mşt 75/43; S. Alp a.g.e., s. 166 vd.

sorununun devam ettiği, evine göz kulak olunması ile ilgili talebinin farklı mektuplarda tekrarlanmasından anlaşılmaktadır.

Majesteden Himmüli'ye gönderilen bir başka mektubun ardına yazılmış olan ek mektup, Haşammili'den Uzzu'ya yazılmıştır:

HKM 30⁷³

11 A-NA^mU-uz-zu-u ŠEŠ-YA

11 Kardeşim Uzzu'ya

12 QÍ-BÍ-MA

12 Söyle

13 UM-MA^mHa-ša-am-mi-li

13-14 Kardeşin Haşammili şöyle (der):

14 ŠEŠ-KA-MA

15 ŠA GEME-YA-mu u[t-]t[ar] ha-a[t]-re-
eš-ke-eš

15 Bana cariyemin meselesini yazmıştım

16 ki-nu-na-mu na[m-ma] Ú-UL

16 Ancak şimdi bana

17 ku-it-ki ḫ[a-a]t-ra-a-ši

17 (O konuda) Hiçbir şey yazmadın.

18 ki-nu-na-m[u] G[EME-Y]A ar-ha up-pí

18 Şimdi bana cariyemi gönder

19 ma-an-m[a?-an? Ú-U]L? la-[a?-i]š?-
[š]i?

19 Eğe[r onu] özgür bırakmazsan?

20 nu GEME-Y[A h]a-ap-pa-la[-a?-]š[a?]-
i?-š[i?]

20 Cariyemi yaralarsan

21 A-NA^{LÜ}TE-MI SIG₅ pa-i

21 Haberciye/elçiye iyi (haber) ver

22 na-at-mu kat-ti-mi ú-da-u

22 Ve onu benim yanıma getirsin

23[k]a-a-ša-za GEME ku-it

23 Bak işte! Cariye

24 [ku-i]t da-a-an da-ya-na

24 ne alırsa ne çalarsa

25 [] har-zi

25 [] tut.

Sol k.

1 Ve sonra orada

1 na-aš-ta a-pa-[a?]-at-ta

2 üç kez al ve onu bana gönder

2 III-ŠU da-a na-at-mu u[p-p]i

3 Eğer başka biri

3 ma-a-an da-ma-iš ku-iš-k[i]

4 gelirse

⁷³ Mşt 75/25; S. Alp, a.g.e. 172 vd.

4 ú-iz-z[i] X [. . . .]

Haşammili isimli görevli Uzzu'ya yazdığı mektupta cariyesi ile alakalı olarak yardım istemektedir. Cariyenin bir şeyler çalmış olabileceği ve kaçmış olabileceği durumu söz konusudur. de Martino ve Imparati konu ile ilgili olarak Hitit Yasalarının 95. paragrafına dikkat çekerler⁷⁴: “Eğer bir köle bir evde hırsızlık yaparsa, o malları (geri) verir; hırsızlık için ceza olarak altı şekel gümüş verir. Kölenin burnu (ve) kulakları kes(erler) ve efendisine geri verirler. Eğer çok çaldıysa ağır bir yükümlülük bağlansın. Eğer az çaldıysa az yükümlülük bağlansın. Onun efendisi şöyle derse: ‘Ben onun yerine tazmin edeceğim,’ o tazmin etsin; fakat eğer o reddederse o zaman o kölesini iter (kaybeder).”⁷⁵ Bu yasa çerçevesinde değerlendirildiğinde Haşammili'nin cariyenin sağlam olarak geri gönderilmesini istediği anlaşılmaktadır. Haşammili'nin benzer konuda yazdığı bir diğer mektup ise HKM 36'dır ve “beyim” diye hitap ettiği ismini ek mektupta zikretmediği bir kimseye yazılmıştır: HKM 36⁷⁶

37 A[-NA BE-L]Í MAH-RI-YA A-BI 37 Birinci beyim Sevgili babama
DÜG.G[A-Y]A 38 söyle! Oğlun Haşammili şöyle (der):
38 [QÍ-BÍ-MA] UM-MA ^mHa-ša-am-mi-[l]i 39 Sevgili babamın huzurunda her şey
DUMU-KA-MA 40 iyi olsun! Ve beyimi tanrılar
39 [MA-HA]R A-BI DÜG.GA-YA hu-u-ma- 41 hayatta tutsunlar! Ve beyimi
an korusunlar!
40 S[I]G₅-[i]n e-eš-du nu BE-LÍ
DINGIR^{MEŠ}
41 TI-an har-kán-du nu BE-LU pa-ah-ša-
an-da-ru

42 ŠA GEME-YA-at-ta ku-e-da-ni

42 Sana cariyemin

43 ud-da-ni-i wa-tar-na-ah-hi-iš-ki-nu-un

43 meselesini sürekli bildirdim

44 tu-el-ma-an-kán ma-ah-ha-an

44-46 ama senin

⁷⁴ Stefano de Martino –Fiorella Imparati, “Aspects of Hittite Correspondence. Problems of Form and Content”, *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia*, 1995, s. 108-109.

⁷⁵ Albrecht Goetze, “The Hittite Laws”, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament Third Edition with Supplement*, Ed. J. B. Pritchard, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1969, s. 193; Fiorella Imparati, *Hitit Yasaları*, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s. 94-95.

⁷⁶ Mışt 75/8; S. Alp, *a.g.e.*, s. 182 vd.

45 <i>ma-ni-ya-ah-ha-an-te-eš</i>	<i>IŠ-TU</i> idarecilerin onu un ile aldılar ve onu
ZİD.D[A?]	47 <i>Tahazzimu</i> 'ya
46 <i>ar-ha da-ya-ir na-an-ša-an</i>	48 geri götürdüler.
47 <i>I-NA U[R]UTa-ha-az-[z]i-mu-na[</i>	
48 <i>EGIR-pa pé-e-hu-t[e-]er</i>	
<hr/>	
49 <i>na-aš ma-a-an še-p[i-i]t-ta X [. . .]</i>	49 Eğer o buğdayı...
50 <i>ma-a-an an-da [i-y]a-mi []</i>	50 Eğer yaparsam []
51 <i>nu-u[š?]</i>	
Sol k.	Sol k.
1 <i>nu-ut-ta DINGIR^{MEŠ} aš-šu-li pa-ah-ša-an-da-ru ŠEŠ.DÜG.GA-YA</i>	1 Tanrılar seni iyilikle korusunlar! Sevgili kardeşim
2 <i>aš-šu-ul ha-at-re-eš-ki na-aš-ta Ú-UL la-ah-la-ah-hi-i[š-ki-ši]</i>	2 devamlı selamını yaz ve endişelenme.
3 <i>ka-a-ša-za URU^{URU}Ha-at-tu-ši MA-HAR LÚ.MEŠ^{LÚ.MEŠ}TAP-PÍ-NI nu ŠEŠ.DÜG.GA-YA</i>	3 Bak işte <i>Hattuša</i> 'da arkadaşlarımızın huzurunda(yım). Sevgili kardeşim
4 <i>QA-TAM-MA ša-a-ak</i>	4 aynı şekilde (bunu) bil.

Hašammili tarafından yazılan ek mektupta iki farklı hitapla karşılaşılmaktadır: Sevgili babam ve sevgili kardeşim. Hoffner, burada iki ayrı mektup olabileceğine işaret etmiştir.⁷⁷ İki ayrı hitap ve Hoffner'in de belirttiği tabletteki kırık kısımlar göz önünde bulundurulduğunda, iki ayrı ek mektup olması duruma uygun düşer. Houwink ten Cate⁷⁸, Imparati ve de Martino⁷⁹, mektubun konusu itibariyle HKM 30 ile ilintili olduğunu belirterek mektupta "Sevgili babam" hitabının yazıldığı kimsenin Himuili olabileceğini aktarmışlardır. Hašammili'nin burada üst düzey bir kimseden yardım istemek üzere bu ek mektubu yazmış olduğu ve askeri validen cariyesi ile ilgili yardım istemekte olduğu anlaşılmaktadır. *BĒL MADGALTI*'nin hukuki meselelerle ilgilendiği

⁷⁷ H.A. Hoffner, *a.g.e.*, s.152.

⁷⁸ Houwink ten Cate, "The Scribes of the Mašat Letters and the GAL DUB.SAR(.MEŠ) of the Hittite Capital during the Final Phase of the Early Empire Period", *dubsar anta-men - Studies zur Altorientalistik. Festschrift für Willem H.Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahres mit Beiträgen von Freunden, Schülern und Kollegen*, 1998, s.163.

⁷⁹ S. de Martino –F. Imparati, *a.g.m.*, s. 108.

yukarıda söz edilen HKM 52'ye ait ek mektupta da aktarılmış olduğundan bu konu ile ilgili olarak Himuili'ye başvurulmuş olması muhtemeldir.

Büyük kraldan Kaşşu'ya gelen bir mektubun devamına eklenen mektup, LÚ *andatiyala* “iç güveyi, damat” meselesi ile ilgili bir nottur ve bu ileti de askeri vali olan Himuili'ye hitaben yazılmıştır: HKM 10⁸⁰

42 A-NA^m Hi-mu-DINGIR^{LIM} ŠEŠ.DÜG.GA- 42 Sevgili kardeşim Himuili'ye söyle!
YA QÍ-BÍ-MA 43 Kardeşin Hattuşili şöyle der:

43 UM-MA^m GIŠ^{PA-DINGIR}^{LIM} ŠEŠ-KA-MA 44 Senin yanında her şey iyi olsun.

44 kat-ti-ti hu-u-ma-an SIG₅-in e-eš-du 45 Tanrılar seni hayatta tutsunlar!

45 nu-ut-ta DINGIR^{MEŠ} TI-an har-kan-du 46 Ve seni iyilikle korusunlar!

46 nu-ut-ta aš-šu-li pa-ah-ša-an-da-ru

47 tu-el-mu ku-it ŠA^{LÚ.MEŠ} an-da-ti-ya-a[t-
t]al-la[]

47-48 Sen bana içgüveyelerinin⁸¹

48 ut-tar ha-at-ra-a-eš nu ka-a-ša am-
mu-uk

48 meselesini yaz(mış)tın. Bak işte! Ben

49 har-mi na-at I-NA É.GAL^{LIM}

49 (onları aklımda) tutacağım⁸². Ve onları sarayda

50 me-ma-ah-hi nu-uš-ma-aš an-tu-uh-ša-aš

50 söyleyeceğim. Ve siz(in için) bir insan

51 pa-iz-zi na-aš MA-HAR^DUTU^{SI}

51 gidecek ve onu majestemin huzuruna

52 ú-wa-te-iz-zi

52 getirecekler.

Hattuşili'den kardeşim dediği askeri valiye gelen bu mektupta Himuili'nin öncesinde Hattuşili'ye meseleyi yazmış olduğu öğrenilmektedir. Hattuşili, Himuili'nin büyük krala intikal etmiş meselesini takip ettiğini bildirmektedir. Hoffner, transkripsiyonda geçen LÚ.MEŠ *andatiyattalla* sözcüğünün “iç güveyle” olarak değil “rakipler” olarak tercümesinin yapılmasının uygun olacağını belirtir. *anda tiya-* fiilinin “biriyle anlaşmazlığa düşmek” şeklinde kullanımından türetilmiş bir isim olarak *andatiyattalla*

⁸⁰ Mşt 75/112; S. Alp, *a.g.e.*, s. 132 vd.

⁸¹ H.A. Hoffner, *a.g.e.* “rakiplerinin”

⁸² “Onları (aklımda) tutacağım ve sarayda bahsedeceğim. Biri sana gelecek (onu) majesteden önce getirecek” (S. Alp, *a.g.e.*, s.137); “Onları alıkoyacağım Sarayda (da onlardan) söz edeceğim. Giden bu kişiler majestemin huzuruna sevk ediliyor. Giden bu kişiler majestemin huzuruna sevk edi(li)yor.” (G. Karauğuz, *a.g.e.*, s. 60).

olarak yazılmış olabileceğini açıklamaktadır. Her iki kullanımda da Himuili'nin sözü geçen kişilerle saraya taşınmış bir davası olduğu anlaşılmaktadır.⁸³

Hattuşili'den Himuili'ye gelen bir başka mektubun ana mektubu kırıktır. Bu kez atlarla ilgili bir yazışma karşımıza çıkar: HKM 28⁸⁴

4' *UM-MA* ^m ^{GIS} *PA-DINGIR*^{LIM} *A-NA* 4'-5' *Hattuşili* şöyle der: Kardeşim
^m *Hi-mu-DINGIR*^{LIM} *Himuili*'ye söyle:

5' *ŠEŠ.DÜG.GA-YA QÍ-BÍ-MA*

6' *kat-ti-ti hu-u-ma-an SIG₅-in e-eš-du*

6' Senin yanında her şey iyi olsun!

7' *nu-ut-ta DINGIR*^{MEŠ} *TI-an har-kan-du*

7' ve tanrılar seni hayatta tutsunlar!

8' *nu-ut-ta aš-šu-li pa-ah-ša-an-da-ru*

8' Seni iyilikle korusunlar!

9' *ŠEŠ.DÜG.GA-YA -mu k[u-it]*

9' Kardeşim bana

10' *ŠA ANŠE.KUR.RA*^{M[^{EŠ}]}

10'-11' yazdığın atların meselesi(ne gelince)

11' *ut-tar ha-at-[ra-a-eš]*

12' ve bana bak işte! . . .

12' *nu-mu k[a-a-ša]*

13' *nu X [.]*

13' ve....

Sk.

Sk.

1 *nam-ma-a[š]*

1 Ayrıca

2 ^{TÚG} *NÍG.LÀ[M MEŠ]*

2 Görkemli giysiler

3 *pa-ra-a [.]*

3 dışarı [...]

4 *Ú-UL u?-[.]*

4 değil...

Atların meselesi iki görevli arasında birden çok kez yazışma konusu olmuştur. Majesteden Himuili'ye gönderilmiş düşman meselesi ile ilgili bir mektubun devamına yazılmış iki ayrı ek mektup göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, Hattuşili'den Himuili'ye yazılmıştır. İkincisi ise Tarhunmiya'dan *BĒL MADGALTĪ*'ye yazılmıştır ve ayrıca değinilmiştir. HKM 27⁸⁵

⁸³ H.A. Hoffner, *a.g.e.*, s.117.

⁸⁴ Mşt 75/107; S. Alp, *a.g.e.*, s. 169 vd.

⁸⁵ Mşt 75/43; S. Alp *a.g.e.*, s. 166 vd.

ay.

11 *UM-MA* ^mGIŠ^{PA-DINGIR}^{LIM}12 *A-NA* ^mHi-mu-DINGIR^{LIM} ŠEŠ.DÜG.GA-
YA QÍ-BÍ-MA13 ŠA ^{GIŠ}GIGIR-mu ku-it14 ANŠE.KUR.RA^{HI.A}-ya ut-tar ha-at-ra-a-
eš

15 nu ka-a-ša EGIR-an ti-ya-mi

16 na-at-kán pa-ra-a ar-nu-mi

ay.

11 *Hattušili* şöyle der:12 Sevgili kardeşim *Himuili*'ye

13 söyle!

13-14 yazdığım araba ve atların
meselesi (ne gelince)

15 Bak işte! Senin tarafında olacağım

16 ve onları ulaştıracam

Büyük kraldan *Himuili*'ye yazılan ana mektupta bir düşman meselesi olduğu ve konu ile ilgili olarak majestenin sürekli haber beklediği kaydedilmiştir⁸⁶. Ek mektupta ise *Tapigga*'ya gönderilmek üzere araba ve at isteğinde bulunulması da belki bu durumla ilintili olabilir.

Büyük kraldan *Hulla* ve *Zilapiya* isimli kişilere yazılan ve casusluk meseleleri ile ilgili konuları ele alan mektubun devamında iki ayrı ek mektup göze çarpmaktadır: HKM 17⁸⁷

ay.

37 [A-NA ^mHu-ul-la ^mKa-aš-š]u-ú ^mZi-la-
pí-ya38 [QÍ-BÍ-MA UM-MA ^mH]a-ša-am-mi-li
ARAD-KU-NU-MA39 [kat-ta-an-ša-ma-aš hu-u-ma-an] SIG₅-
in e-eš-du40[nu-uš-ma-aš DINGIR^{MEŠ} pa]-ah-ša-an-
da-ru

41 [.....k]a-ru-ú tar-na-at-ta-at

ay.

37 *Hulla*, *Kaššu* (ve) *Zilapiya* 'ya38 [söyle!] Kulunuz *Hašammili* [şöyle

(der)]:

39 [Sizin yanınızda her şey] iyi olsun

40 [Sizi tanrılar ko]rusunlar.

41 [.....e]skiden bıraktı.

⁸⁶ HKM 27 st. 1-10.⁸⁷ Mşt. 75/47; S. Alp, *a.g.e.*, s. 143 vd.

42 [.....k]a-ru-ú wa-aš-ša-an har-kán-
zi

43 [.....D]ÜG.GA-YA a-za-ki-it-ten

44 [.....] X X

s.k.

1 A-NA ^mUz-zu-u [QÍ-BÍ-MA UM-MA
^mHa-ša-am-mi-li]

2 ŠEŠ-KA-MA DINGIR^{MEŠ} -ta TI-an har-
kán-du nu-ut-ta aš-šu-li pa-ah-ša-an-da-ru
...]

3 EGIR-an ti-ya nu-uš[š]i- š[a-an . . . pa?-
r]a?-a U[L? a[p?-pí?]-i[š-ká]n-zi

4 nu-mu ha-at-ra-i da-at-ten-ma-aš-ši-kán
le-e ku-it-ma-an ku-it-k[i ha-at-ra-a-mi]

5 nu-ut-ta ma-ah-ha-an ha-at-ra-a-mi na-
at QA-TAM-MA

6 pí-pa-at-ti

İlk ek mektubun Hašammili'den Hulla, Kaššuve Zilapiya'ya yazıldığı görülmektedir. Ardından Uzzu'ya yazmaktadır. Kullandığı hitaplardan Hašammili'nin ilk mektubunu kendinden üst düzeyde olduğu anlaşılan üç görevliye yazdığı anlaşılmaktadır. Mektubun ana konusunu aktaran satırları oldukça kırık olduğu için net bir şey anlamak mümkün olmamaktadır. Ardından Uzzu'ya yazdığı mektup da net olarak anlaşılamamaktadır. Ana mektubu kırık olan bir başka ek mektup da Pišeni'den Kaššu'ya ve Pulli'ye hitaben yazılmıştır. HKM 18⁸⁸

21 UM-MA ^mPí-še-ni A-NA ^mKa-aš-šu-ú

22 ^mPu-ul-li DUMU^{MEŠ}. DÜG.GA-YA QÍ-
BÍ-MA

42 [.....e]skiden giyinmişti.

43 [.....benim S]evgili ... devamlı
yiyin.

44 [.....

s.k.

1 Uzzu'ya [söyle! Kardeşin Hašammili
şöyle der:

2 Tanrılar seni hayatta tutsunlar ve seni
iyilikle korusunlar!

3 Arkada dursun (desteklesin) devamlı
tutmasınlar (?)

4 Ve bana yaz. Başka herhangi birine
yazmayacağım

5 Sana yazdığım zaman aynı şekilde onu

6 Alt üst edeceksin!

23 ka-a-aš-ma ÉRIN^{MEŠ} URU Iš-hu-u-pí-it-

23-25 Bak işte hububat ve saman tutan

⁸⁸ Mşt 75/61; S. Alp, a.g.e., s. 148-149.

<i>ta</i>	<i>İşhupitta</i> kentinin yaya askerleri ve savaş
24 ÉRIN ^{MEŠ} GIŠ ^{GIŠ} <i>za-al-ta-i-ya-aš-ša ku-in</i>	arabalı askerleri
25 <i>hal-ki-in tu-kán-zi har-k[án-z]i</i>	26 Şimdi orada hububat (konusunda)
26 <i>ki-nu-na a-pé-e-da-ni hal-ki-i</i>	27 Majeste çok yorgun (?)
27 ^D UTU ^{SI} <i>še-er me-[e]k-ki ha-aš-ki-it</i>	28 Kardeşler(im) (?) yazın!
28 <i>A?-HU?-MA h[a-a]t-ra-a-at-ten</i>	
S.k.1	S. k.
1 <i>nu u-wa-ad du-wa-ad-du</i>	1 (Tanrının) lütfü (üzerinize) olsun!
2 <i>hal-ki-iš-ma-aš a-pí-ya a-ni-ya-an-za</i>	2 tahıl ise orada hasat edilir.
3 <i>ku-it nu EGIR-an ti-ya-at-ten</i>	3 ki onu sonra alın
4 <i>na-an an-da e-ep-ten na-an-kán</i>	4 ve onu içerde tutun. Onu depolayın.
<i>ARÀH-ten</i>	5 içeri dökün. Ve m[ajesteye yazın].
5 <i>an-da iš-hu-u-it-ten nu A-NA ^DU[TU^{SI}</i>	
<i>ha-at-ra-a-at-ten]</i>	

Hububat hasatı ve depolanması üzerine olan mektupta Pişeni isimli kişinin Kaşşu ve Pulli'den üstün bir rütbede olduğu anlaşılmaktadır. Büyük kraldan kendisine gelen mektuplar bulunmaktadır.⁸⁹

Net bilgiler alnamayan diğer ek mektuplar ise şöyledir: Esas mektubun korunmadığı ve Mareşre'nin kime yazdığı bilinmeyen HKM 82⁹⁰ numaralı mektup, yine esas mektup hakkında bilgi sahibi olunamayan, Mareşre'nin Uzzu'ya yazdığı ve tam olarak anlaşılmayan HKM 33⁹¹ numaralı mektup; kırık olduğu için net olmayan Tarhunmiya'dan Himmuili'ye gönderilmiş olan HKM 29⁹² numaralı mektup; büyük kraldan kime iletiildiği belli olmayan; ek mektup ile ilgili kısmın da şüpheli olduğu HKM 37⁹³ numaralı mektup.

⁸⁹ S. Alp, *a.g.e.*, s. 87.

⁹⁰ S. Alp, *a.g.e.*, s. 274 vd.

⁹¹ S. Alp, *a.g.e.*, s. 177 vd.

⁹² S. Alp, *a.g.e.*, s. 171 vd.

⁹³ S. Alp, *a.g.e.*, s. 187 vd.

Sonuç

Hititlere ait yazılı belgeler arasında yer alan mektuplar, başkent Hattuša dışında farklı merkezlerden de ele geçmiştir. Bazı merkezlerde ele geçmiş kraldan ya da çeşitli görevlilerden taşraya ve diğer merkezlere gönderilen mektuplarda dikkat çekici bir durum gözlemlenmektedir. Yazılan mektubun son sözlerinin ardından kâtipler ya da görevliler iki paralel çizgiyle ayrılan tablete, yeni mektup ya da mektuplar ekleyerek şahsi iletilerini yazmışlardır. Bu tip belgelerin Boğazkale, Tel el-Amarna ve Tel Açana'da sayılı olmakla birlikte en çok Maşat Höyük ve Ortaköy'den ele geçen mektuplarda görüldüğü bilinmektedir. Ortaköy mektuplarının sadece bir kısmının yayımlanmasından dolayı konuyla ilgili olarak çoğunlukla Maşat Höyük'ten çıkan mektuplar aracılığı ile durulmuştur.

Mektuplarda kaydedilen hitaplardan kişilerin birbirleri ile olan rütbesel farkları açıkça anlaşılmaktadır. Buna göre birbirlerine kardeşim diye hitap eden kimselerin aynı seviyede görevler üstlendiğini söylemek mümkündür. Öte yandan “babam” ya da “oğlun” gibi ifadelerin çok zaman akrabalığı belirtmek için değil bir saygı ve rütbeyi belirtmek için kullanıldığı açıktır. Belgelere göre Maşat Höyük'teki ek mektuplarda yazışan kimselerin rütbesel sıralaması şu şekilde olduğu gözlemlenmiştir:

Hattuşili (Baş Kâtip) = Himuili (Askeri Vali) = Kaşšu (Baş Komutan)

↓

Şanda= Haşammili = Mareşre= Uzzu = Tarhunmiya= Adadbeli= *Îlî*-MUL= *Ilî*tukulti
(Kâtipler)

↓

Walwanu (Genç kâtip)

Maşat Höyük'ten çıkarılan mektup tabletleri içinde en çok mektup gönderilen kişiler arasında Uzzu isimli kâtip ve üst düzey bir görevli, bir askeri vali olan Himmuili isimli biri bulunmaktadır. Maşat mektupları içinde 15 mektup Uzzu'ya, 7 mektup Himmuili'ye, 2 mektup ise Adadbeli'ye gönderilmiştir. Konuya ilişkin tablo şu şekildedir:

Uzzu'ya gelen mektuplar şu kimselerdendir:	
Şurihili	HKM 2 ve HKM 3
Haşammili	HKM 17, HKM 19, HKM 30
Şanda	HKM21
Mareşre	HKM 22, HKM 31, HKM 33, HKM 53
Himmuili	HKM 39
Tarhunmiya	HKM 71, HKM 81
Hattuşili	HKM 80
DINGIR ^{LIM} .MUL	HKM 95

Himuiili'ye gelen mektuplar ise şu kişilerdendir:	
Hattuşili	HKM 10, HKM 27, HKM 28
Tarhunmiya	HKM 27, HKM 29, HKM 52
Haşammili	HKM 36

Adadbēl'ye gelen mektuplar şu kimselerdendir:	
İlütukulti	HKM 58
Tarhunmiya	HKM 65

Diğer mektuplaşmalar ise şu şekildedir:	
Tarhunmiya'dan Walwanu'ya	HKM 56
Tarhunmiya'dan Pallanna'ya ve 'Manni'ye	HKM 60
Haşammili'den Hulla'ya Kaşşu'ya Zilapiya'ya	HKM 17
Pišşeni'den Kaşşu'ya ve Pulli'ye	HKM 18

Ek mektuplara iyi dileklerin iletilmesi ile başlanmıştır. Karşılıklı selam gönderilmesi hususunda hassasiyet gösterildiği anlaşılmaktadır. Selam yazıp karşılığını alamayan göndericilerin bu konudaki sitemkâr satırları bu durumu gözler önüne

sermektedir. Yine kimi zaman gönderici, alıcı kişiye mektubun gönderildiği bölgedeki nüfuzlu kimselerin huzurunda kendisinden iyi şekilde bahsetmesini ve selamını iletmesini istemektedir. Bu yolla üst düzey kimselerle aranının iyi tutulması amaçlanıyor olmalıdır.

İyi dileklerin ardından esas meseleye geçilmiştir. Mektup konuları arasında zaruri ihtiyaçlar ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında yiyecek (süt, un, ekmek), hububat ve saman, araba, atlar ya da öküz, eşek gibi büyükbaş hayvan talepleri ile personel talebi iletilmiş; yine yazı aracı olarak kullanılan tablet kamışı isteğini belirten bir mektup ile ok kılıfı ve çivi istendiği de gözlemlenmiştir. Bu isteklerin daha çok kâtip *Uzzu*'dan talep edildiği görülmektedir. Bu istekler dışında güvenlik ile ilgili talepler de kaydedilmiştir. Bununla ilgili olarak, Tapigga'daki evlerine göz kulak olunmasını isteyen iletiler ile Gaşga'lı birinden söz eden bir mektup bulunmaktadır.

Yerli halkın kimi zaman vergi yükümlülükleri için kralî görevlilere dayatma yaptığı anlaşılmaktadır. HKM 52 numaralı mektubun ek mektubunda aktarıldığı üzere kâtiplere şehir halkı tarafından *şahhan* ve *luzzi* yükümlülüklerinin dayatılabildiği ve bu konuda hassas davranılmazsa meselenin büyüyerek kişinin üzerindeki baskının artabileceği belirtilmektedir. Yine aynı mektuptan yönetim sistemine dair bilgiler edinilmektedir. *BĒL MADGALTI* unvanlı sınır beyleri/askeri valilerin bu tip hukuki meselelerle ilgilendiği anlaşılmakta, *şahhan* ve *luzzi* vergileri ile ilgili bu mektup dışında muhtemelen kaçmış olan bir cariye ile ilgili bir yazışma da dikkati çekmektedir.

Görevlilerin birbirlerine yolladıkları mektupları dışında büyük kral ya da kraliçenin kaleme aldırıldığı mektupların tabletini, kâtiplerin istedikleri şekilde kullanabildiği bu mektuplar sayesinde anlaşılmaktadır. Bir düşman meselesi ya da başka bir mühim meselenin aktarıldığı kraliyet mektubunun ardından görevlilerin birbirine selam yollayarak iyi dileklerini dile getirmesi ya da şahsi meselelerini iletmesi aksi takdirde söz konusu olamazdı. Bu durum, görevlilerin neden bu yöntemle birbirleriyle iletişime geçmiş oldukları sorusunu akla getirmektedir. Yanıt olarak akla gelen husus, mektubun hızlı ve güvenli biçimde ulaşması olabilir. Kraliyetten gelen ya da resmi kanalla iletilen bir mektup o günün şartlarında şahsen ulaştırılmaya çalışılan bir mektuptan çok daha hızlı ve güvenli bir biçimde iletilecektir. Ayrıca birden fazla mesajı aynı zamanda iletme şansı da bu yolla sağlanabilmektedir.

Hitilere ait bilgilerimiz devlet eliyle yazdırılmış belgelere dayanmaktadır. Ek mektuplar sınırlı da olsa kişisel isteklerin iletilmesi yolu ile sosyal hayata dair bilgiler vermektedir. Bu tip ek mektupların benzerlerinin arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılması ve yayımlanması konuya dair bilgilerin artmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

ALP, S., “Die Hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat- Höyük”, *Belleten* C. XLIV S.173, Ankara 1980, s. 25-59.

ALP, S., “Die Verpflichtungen šahhan und luzzi in einem Maşat-Brief”, (*Gedenkschrift Einar von Schuler*) *Orientalia* Vol.59 Nova Series Fasc.2, Firenze, 1990, s.107-113.

ALP, S., *Maşat Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ALP, S., *Hethitische Briefe aus Maşat- Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ASLANTÜRK, N. “Hitit Mektupları ve Mektuplarda Kullanılan Bir Hitap Şekli: “Abu/ı düğ.ga-ja”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Nisan 2019, s. 139-155.

ERKUT, E.S., “Çiviyazılı Hitit Tabletleri”, *Belleten*, C. LXI, Aralık, S. 232, Ankara 1997, s. 495-498.

GOETZE, A., “The Hittite Laws”, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament Third Edition with Supplement*, Ed. J. B. Pritchard, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1969, s. 188-196.

GÜTERBOCK, H.G., “Zile Yakınında Maşattan Gelme Bir Eti Mektubu”, (Çev.Kemal Balkan) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* C.2 S.3, Ankara 1944, s. 389-397.

GÜTERBOCK H.G., “Some Stray Bogazköy Tablets.” *Florilegium Anatolicum: Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*. Ed.E. Masson. Paris: Éditions E. De Boccard 1979, s. 137-144.

HAGENBUCHNER A., *Die Korrespondenz der Hethiter. 1. Teil*. THeth 15. Carl Winter, Heidelberg 1989.

HOFFNER, JR, H. A., *Letters from the Hittite Kingdom*, Atlanta 2009.

IMPARATI, F., Observations on a Letter From Maşat- Höyük, *Archivum Anatolicum* 3, Ankara 1997, s. 199-214.

IMPARATI, F., *Hitit Yasaları*, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992.

KARASU, C. “Sevgili Kardeşim Uzzu’ya Söyle!”, *Hayat Erkanal’a Armağan, Kültürlerin Yansıması/ Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, Homer Kitabevi, İstanbul 2016, s. 476-478.

KARAUĞUZ, G., *Hititlerde Haberleşme Diplomatik Muhaberat ve Diğer Kil Mektuplar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2019.

KLINGER, J., “Das Corpus der Maşat-Briefe und seine Beziehungen zu den Texten aus Hattuša”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* Vol 85, 1995, s. 74-108.

LAROCHE, E., *Les noms des Hittites (NH)*, Paris 1966.

LAROCHE, E., *Les noms des Hittites: Supplément*, Paris 1981.

MARTINO S. de – IMPARATI F., “Aspects of Hittite Correspondence. Problems of Form and Content”, *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia*, 1995, s. 103-115.

OTTEN, H., “Hethitische Schreiber in ihren Briefen.” *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung* 4, Berlin 1956, s. 179–189.

ÖZKAN, S., “Türkiye Müzelerinde Korunan Çivi Yazılı Tabletler”, *Prof.Dr. Recep Yıldırım’a Armağan, Ed. Pınar Pınarcık, Bilcan Gökce, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşgun Kandal, Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, Ankara 2017, s. 173-193.

PUHVEL, J., “Discharge Of Duty: Hittite Şahhan Luzzi” *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 67, Chicago 2015, s. 65-66.

REYHAN, E., “Ana Hatlarıyla Hitit İdari Sistemi”, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1998, s. 189-211.

REYHAN, E., “Bēl Madgalti: Hitit İdari Yapısında Bir Askeri Vali”, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, Cilt 11, S. 25, Ocak 2016, s. 83-97.

SÜEL, A., “Ortaköy’ün Hitit Çağındaki Adı”, *Bulleten C. LIX*, S. 225 Ankara 1995, s. 271-283.

TEN CATE Ph.H.J., H., “The Scribes of the Maşat Letters and the GAL DUB.SAR.(MEŞ) of the Hittite Capital during the Final Phase of the Early Empire Period”, *dubsar anta-men - Studies zur Altorientalistik. Festschrift für Willem H.Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahres mit Beiträgen von Freunden, Schülern und Kollegen*, 1998, s. 157-178.

ÜNAL, A., *Hittite and Hurrian Cuneiform Tablets from Ortaköy (Çorum), Central Turkey. With Two Excursuses on the "Man of the Storm God" and a Full Edition of KBo 23.27*, Simurg, İstanbul 1998.